

Εἰσαγωγή στά διδακτικά προβλήματα τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν

Κων/νου Γρηγοριάδη, δ.θ.
Γενικοῦ Ἐπιθ/τοῦ Μ.Ε.

I

Ἐπάρχουν ἀρκετοί σήμερα πού ἀμφισβητοῦν τήν ἀξία καί τή σημασία τοῦ θρησκευτικοῦ μαθήματος. Αὐτό ἴσως ἐνοχλεῖ τό Θεολόγο, ἀλλά δέν τόν πειράζει, οὔτε καί τόν ἐπηρεάζει. Γιατί ξέρει πώς ὁ ἄνθρωπος συνήθως ἀμφισβητεῖ τίς ἀλήθειες ἐκεῖνες, πού μέσα τους κρύβουν μιά πελώρια δια—μορφωτική καί μετα—μορφωτική ὑπαρξιακή δύναμη.

Ἄν οἱ ὑπεύθυνοι γιά τήν ἀγωγή καί τή μόρφωση τῶν παιδιῶν μας νικη—θοῦν τελικά ἀπό μιά τέτοια ἀμφισβήτηση καί παραμέριση τοῦ θρησκευτι—κοῦ μαθήματος, τότε θά πρέπει νά μιλήσουμε πιά γιά μιά παρα—μόρφωση τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας. « Ὅχι μόνο γιατί δέν νοεῖται παιδεία χωρίς τό Χριστιανισμό, ἀλλά γιατί καί ὁ Χριστιανισμός ὑπῆρξε τό δέντρο πού γύρω του ἀναπτύχθηκε τό ἔθνος μας δυό χιλιάδες τώρα χρόνια. Τό ὄλον θέμα εἶναι ἄν θέλουμε νά διαφυλάξουμε τήν ἐθνική μας κληρόνομιά καί νά προ—χωρήσουμε στό μέλλον ἔχοντας ρίζες στό παρελθόν ἢ ἄν ζητᾶμε νά δημι—ουργήσουμε ἕνα ἐντελῶς καινούργιο ἔθνος χωρίς ρίζες στίς παραδόσεις του καί χωρίς συνείδηση τῆς ἱστορίας του» (Β. Λαούρδας).

Ἄν κάτι τέτοιο μπορεῖ νά δικαιώσῃ τήν παρουσία μας στόν Εὐρωπαϊκό χῶρο, αὐτό εἶναι ἕνα σπουδαῖο πρόβλημα, πού θά πρέπει νά βρεῖ τή σωστή του ἀπάντηση. Πάντως ἀπό τίς μέχρι τώρα δηλώσεις τῶν ἀρμοδίων φαίνε—ται πώς ἡ Εὐρώπη περιμένει ἀπό μᾶς μιάν ἀληθινή ἀπάντηση γιά τήν ἀπε—λευθέρωση τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου, πού ἔχει μηχανοποιηθεῖ καί ὑποτα—χθεῖ στήν αἰτιοκρατία τῶν βιολογικῶν, νομικῶν καί κοινωνικοπολιτικῶν δεδομένων. Κορυφαῖοι οἰκονομολόγοι τῆς Εὐρώπης καί τῆς Ἀμερικῆς ἀμφισβητοῦν ἄν ἡ ζωή τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ὀργανωθεῖ καί λειτουργεῖ σωστά στίς σύγχρονες πολιτισμένες κοινωνίες. Ψάχνουν νά βροῦν ἕνα νέο περιε—χόμενο ζωῆς, μιά ποιότητα ζωῆς ἐντελῶς διαφορετική ἀπό τή γήινη καί ζωώδη εὐημερία τῆς καταναλωτικῆς μας ὑστερίας.

Ἡ ἐλληνική ὀρθόδοξη παιδεία, πού εἶναι μαζί ἀλήθεια καί παράδοση, εἶναι μιά πραγματικότητα, πού δέν ἐρχεται ἀπ' ἔξω, ἀλλά εἶναι ἕνας τρόπος ὑπάρξεως, μιά ποιότητα ζωῆς καί ἀλήθειας, πού τελικά διαμορφώνει τόν ἄνθρωπο καί τήν ἱστορική του πορεία. Τό ἐρώτημα πού ἐδῶ μᾶς ἀπευθύνε—ται εἶναι: εἴμαστε ἐμεῖς οἱ θεολόγοι ἱκανοί μέ τό περιεχόμενο τοῦ θρησκευ—τικοῦ μας μαθήματος νά δώσουμε τή μαρτυρία γι' αὐτή τήν ποιότητα τῆς ζωῆς, γιά ἕνα τέτοιο ὄραμα τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ κόσμου, ὥστε τελικά νά καταξιῶνεται καί νά διασώζεται ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξη ἀπό τή φθορά καί τό θάνατο;

Ἡ ἀπάντηση βέβαια εἶναι καταφατική. Γιατί αὐτό ἄλλωστε εἶναι καί τό περιεχόμενο τοῦ εὐαγγελικοῦ μηνύματος. Τό πρόβλημα τοῦ θρησκευτικοῦ

μαθήματος δέν βρίσκεται πρωταρχικά στη διδακτική μέθοδο, δηλ. σ' ένα είδος τεχνικής διαδικασίας, πού πρέπει νά ακολουθήσει ὁ Καθηγητής γιά νά πετύχει τελικά τό μάθημά του. Καί ἡ σύγχρονη διδακτική ἐπιστήμη παραδέχεται πώς μιά σωστή μεθοδική ἐργασία πρέπει νά ξεπηδάει ἀπό τό ἴδιο τό περιεχόμενο τῶν μορφωτικῶν ἀγαθῶν.

II

Γιά νά ἀσχοληθοῦμε μέ τά οὐσιαστικά διδακτικά προβλήματα τοῦ θρησκευτικοῦ μαθήματος πρέπει νά ἀκολουθήσουμε μιά μέθοδο, πού νά εἶναι ἡ σύζευξη τῆς ἐπαγωγικῆς καί ἐρμηνευτικῆς μεθόδου. Δηλαδή ἐπαγωγικά πρέπει νά διαπιστώσουμε μέ ἐντιμότητα, εἰλικρίνεια καί ταπεινώση τά βασικά προβλήματα, πού ἀντιμετωπίζουμε στη διδακτική ἐργασία τοῦ Σχολείου σχετικά μέ τό θρησκευτικό μάθημα. Τά προβλήματα αὐτά πρέπει νά φωτισθοῦν καί νά ἐρμηνευθοῦν μέ κριτήρια, πού ἀπορρέουν ἀπό τή δημιουργική καί δυναμική παρουσία τοῦ ὀρθόδοξου ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος στήν καθημερινή πράξη τοῦ Σχολείου.

Σέ μιά περιορισμένη εἰσήγηση δέν μπορεῖ νά ἀναφερθοῦν ὅλα τά προβλήματα ἀναλυτικά. Θά παρουσιαστοῦν ὀρισμένες ὁμάδες προβλημάτων, πού εἶναι δυνατόν στίς ἐπί μέρους συζητήσεις νά ἀναλυθοῦν μέ βάση τήν προσωπική ἐμπειρία τοῦ κάθε διδάσκοντος Καθηγητῆ.

Ἄλλο γνώρισμα τῆς εἰσηγήσεως εἶναι ὅτι δέν ἐπιδιώκει νά δεῖ τά πράγματα ἀφ' ὑψηλοῦ ἢ ὀπως λέμε «θεωρητικά», ἀλλά πολύ συγκεκριμένα καί πρακτικά. Μέ μιά ὅμως διαφορά: Αὐτό πού λέμε θεωρία—πράξη θά πρέπει νά τό βλέπουμε ὡς μίαν ἐνιαία ἀρμονική πραγματικότητα καί ὄχι νά τή χωρίζουμε ἀδικαιολόγητα γιά νά καλύψουμε προσωπικές μας ἀδυναμίες καί ἀνεπάρκειες. Ὅταν χαρακτηρίζουμε μιά σκέψη ἢ μιά γνώμη ἢ μιά εἰσήγηση ὡς *θεωρητική*, συνήθως πιστεύουμε ὅτι τό περιεχόμενό της εἶναι πολύ ἀφηρημένο καί ἐπομένως ἀνεφάρμοστο, ἢ ὅτι διευκρινίζει μὲν μίαν ἀλήθεια, πού ὅμως μέ τή σειρά της ἀνατρέπει τήν πρακτική μας ἐμπειρία, δηλ. τό κατεστημένο μας, μέ τό ὁποῖο ἔχουμε ζυμωθεῖ καί πού δέν θέλουμε νά τό ἀποχωριστοῦμε καί νά τό μεταμορφώσουμε σέ ἀληθινή μήτρα ζωῆς. Ἄν κάτι τέτοιο ἀνταποκρίνεται στήν πραγματικότητα, τότε εἴμαστε πολύ μακριά ἀπό τόν Ἅγιο Μάξιμο τόν Ὁμολογητή, πού λέγει: «Πρᾶξις ἐστὶ θεωρία ἐνεργουμένη καί θεωρία ἐστὶ πρᾶξις μυσταγωγουμένη» (P.G. 90, 1344 A).

Μπήκαμε ὅμως κιόλας σ' ἕνα βασικό πρόβλημα: στόν τέλειο διαχωρισμό, πού παραδεχόμαστε πώς ὑπάρχει ἀνάμεσα στό θεωρητικό καί πρακτικό Χριστιανισμό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα: Φτάσαμε στό τραγικό σημεῖο νά ὑποστηρίζουμε, ὅτι τά δόγματα τῆς Ἐκκλησίας μας εἶναι μιά πολύ δύσκολη θεωρία, πού προορίζεται μόνο γιά τούς θεολόγους. Τά παιδιά δέν τά καταλαβαίνουν καί ἐπομένως δέν τά θέλουν. Γι' αὐτό γιά νά σταθοῦμε τάχα τις στά πόδια μας μετατρέψαμε τό μυστήριο τῆς

Ἐκκλησίας σ' ἓνα πολύ φτηνό ἠθικολογικό — συναισθηματικό καὶ πραγματιστικό συνταγολόγιο. Ἄλλὰ δὲν θὰ προχωρήσουμε στὴ θεώρησιν αὐτοῦ τοῦ προβλήματος. Θὰ τὸ συναντήσουμε ἀμέσως πῶς κάτω.

Πρέπει ὁμως νὰ ἐντοπίσουμε τὰ προβλήματά μας, ξεκινώντας ἀρχικὰ ἀπὸ τίς ἱστορικές διαδικασίες, πού διαμόρφωσαν τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στὴ σημερινή μορφή του καὶ θέση.

Μετά τὸ 1821 τὸ νεοελληνικό Κράτος ὀργανώνεται διοικητικά καὶ πολιτιστικά ἀπὸ τὴ δυτικὴ-εὐρωπαϊκὴ νοοτροπία, ὅπως μᾶς τὴν προσφεραν ἡ Πάδουα καὶ ἡ Βαυαρία. Ἡ Πάδουα ἦταν τὸ ἐργαστήριον, ἀπ' ὅπου προῆλθαν οἱ νέες φιλοσοφίες, πού ἦταν οἱ πρόδρομοι τῆς σύγχρονης φυσικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πολιτικῆς θεωρίας καὶ συγχρόνως τὸ κέντρο, ἀπ' ὅπου αὐτές οἱ φιλοσοφίες διαχέονταν στὸν ἑλληνικὸ κόσμον.

Τὴ βαυαρικὴ προτεστάντικη νοοτροπία ἐκπροσωποῦσε ὁ ἀντιβασιλέας MAURER, πού βοηθήθηκε πολὺ οὐσιαστικά ἀπὸ τὸν Ἀρχιμανδρίτη Θεόκλητον Φαρμακίδην γιὰ νὰ ἐκδοθεῖ τὸ νέο ἐκκλησιαστικὸ Σύνταγμα, πού περιορίζει ἀφάνταστα τὴν Ἐκκλησία μόνον σὲ εἰδικές ἐκκλησιαστικές ὑποθέσεις. Ἔτσι χάνει ἡ Ἐκκλησία τὴν ὑψηλὴ θέση καὶ προτεραιότητα τοῦ φορέα τῆς Παιδείας, ὅπως πάντα ἦταν σύμφωνα μὲ τὴν παράδοσιν τοῦ ἔθνους μας. Τὸ κενὸ αὐτὸ ἔρχεται νὰ καλύψει ἡ εἰσαγωγή τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν στὰ Σχολεῖα στοιχειώδους καὶ μέσης Ἐκπαιδεύσεως.

Χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς διδασκαλίας τῶν Θρησκευτικῶν ἦταν:

1.— *Ἡ ἀποκοπὴ τοῦ ἀπὸ τῆ ζωῆ καὶ τὴν πράξιν τῆς Ἐκκλησίας, παρόλο πού διδάσκονταν πολὺ περισσότεροι ὕμνοι τῆς Ἐκκλησίας, πού ὁμως ἀργότερα ἀντικαταστάθηκαν μὲ τὰ προτεστάντικα τραγούδια, πού πλημμύρισαν τὴ θρησκευτικὴ καὶ κατηχητικὴ μας ἀγωγή.*

2.— *Ὁ κατ' ἐξοχὴν γνωσιολογικὸς καὶ ὀρθολογιστικὸς χαρακτήρας τους.* Μὲ τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν προσφέρονταν συνήθως ὀρισμένες ἀντικειμενικές ἀλήθειες, πού στηρίζονταν στὴν ἀνθρώπινη λογικὴ καὶ ἦταν διαρθρωμένες σ' ἓνα αὐστηρὰ λογικὸ σύστημα. Ἄν ὁ παιδαγωγούμενος λύγιζε λογικά, τότε ἦταν ὑποχρεωμένος κατὰ κάποιον τρόπο νὰ παραδεχτεῖ τίς ἀλήθειες τοῦ... «χριστιανικοῦ συστήματος».

3.— *Ἡ Θρησκεία ἔπρεπε νὰ διδαχτεῖ στὰ παιδιά ὡς αὐτόνομη ἀνθρώπινη γνώση, πού ταυτιζόταν ἀπόλυτα μὲ τὴν ἐπιστημοσύνη τοῦ ἀνθρώπου.* Γι' αὐτὸ καὶ τὰ Θρησκευτικὰ ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ μαθήματα τοῦ Σχολείου. Ἡ διάκρισίν του φαινόταν μὲ τὸ ὅτι τὸ γράφαμε (καὶ τὸ γράφουμε ἀκόμη) πρῶτον ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα, τόσο στὰ ὠρολόγια προγράμματα, ὅσο καὶ στοὺς τίτλους τῶν μαθητῶν.

4.— *Ὁ ἐνδοκοσμικὸς καὶ ἀνθρωποκεντρικὸς χαρακτήρας τῶν Θρησκευτικῶν, πού τελικὰ ὀδήγησε στὸν παραμερισμὸ τῆς ὑπερβατικῆς πραγματικότητας τοῦ Θεοῦ καὶ στὴν ὀριστικὴ του παραμέριση.*

5.— *Ὁ φρονηματιστικὸς χαρακτήρας τῶν Θρησκευτικῶν.* Μέχρι σήμερον ἀκόμη κατατάσσουμε τὰ Θρησκευτικὰ στὰ φρονηματιστικὰ καὶ βιωματικὰ μαθήματα. Ἡ Πολιτεία μὲ τὸ δίκιον της ἐνδιαφέρεται νὰ διαπαιδαγωγήσει

τά παιδιά και μέ τήν προσφορά τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν καί ἀξιῶν, ὥστε αὐριο νά εἶναι ὅταν θά μεγαλώσουν, οἱ «καλοί κάγαθοί» πολίτες, οἱ ἥσυχιοι καί νομιμόφρονες πολίτες, οἱ ἠθικοί χαρακτήρες, πού θά στολίζουν τήν ἀτομική τους προσωπικότητα μ' ἓνα σωρό ἀρετές.

6.— *Ἡ ὑπεραπλούστευση τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν*, πού τό περιόρισε σέ εὐχάριστες καί συγκινητικές ἱστορίες καί στήν εὐκόλη χρήση τῆς ἀνεκδοτολογίας.

7. *Ἡ ὑποχρεωτική παρακολούθηση τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν*. Συνήθως στηρίζεται στό ἐπιχείρημα ὅτι ὁ ἐλληνικός λαός διακρίνεται γιά τήν ὀρθόδοξη πίστη καί εὐσέβεια, τήν ὁποία θέλει στή συνέχεια νά μεταδώσει στά παιδιά του.

8.— *Ἡ ἐξέταση καί ἡ βαθμολογία τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν*. Ἐφ' ὅσον τά Θρησκευτικά εἶναι ἓνα ἀπό τά πολλά μαθήματα τοῦ Σχολείου, πρέπει ὁ μαθητής, ἂν θέλει νά προβιβαστεῖ, νά πάρει καί στά Θρησκευτικά ἓναν καλό βαθμό. Ἄν δέν γίνει κάτι τέτοιο... τότε θά μείνει, ὅπως καί πρίν ἀπό λίγο ἔμενε — στήν ἴδια τάξη (ἂν φυσικά ὑστεροῦσε καί σέ ἄλλα μαθήματα). Ἐδῶ θά πρέπει νά ὑπενθυμίσουμε τίς κατά καιρούς ἐνέργειες νά γίνουν τά Θρησκευτικά π ρ ω τ ε ὺ ο ν μάθημα καί τήν ἀγωνιώδη προτίμηση πολλῶν Θεολόγων νά διδάσκουν στό Σχολεῖο πρωτεύοντα φιλολογικά μαθήματα, παρά Θρησκευτικά. Κατά καιρούς μάλιστα τό Ὑπουργεῖο Παιδείας ἔβγαζε καί ὀρισμένες διαταγές, πού ὀριζαν πῶς ὁ Θεολόγος ὑποχρεοῦται νά διδάξει Θρησκευτικά καί ἂν ἔχει περιθώριο, τότε θά πάρει φιλολογικές ὥρες.

9.— *Ὁ θρησκευτικός φρονηματισμός τῶν μαθητῶν μέ τή χρήση τῶν ποινῶν τοῦ Σχολείου*. Χαρακτηριστικοί ὑπῆρξαν οἱ μεταξύ τῶν Θεολόγων καί τῶν μαθητῶν διαπληκτισμοί, ἐπιπλήξεις, ἀποβολές καί ἡ μείωση τῆς διαγωγῆς μέ τό σκοπό τό σωφρονισμό τῶν παιδιῶν.

III

Τά ἴδια προβλήματα ἀντιμετωπίζουμε καί σήμερα. Καί ἴσως πολύ πιό ἐντατικά ἀπό ποσοτικῆς καί ποιοτικῆς πλευρᾶς λόγῳ τῶν ριζικῶν ἀλλαγῶν, πού ἔχουν στό μεταξύ γίνει στόν ὑπαρξιακό—οἰκογενειακό καί κοινωνικό χῶρο τῶν μαθητῶν. Ἔχουμε βέβαια καί τά εἰδικότερα προβλήματα, πού προέρχονται ἀπό τήν ἴδια τήν ὑπαρξη τοῦ παιδαγωγούμενου, ὁ ὁποῖος δέχεται ποικίλες ἐπιδράσεις ἀπό τίς διάφορες κοινωνικές, πολιτικές ἀναστατώσεις καί ἀνακατατάξεις τοῦ περιβάλλοντός του. Πολύ ἐπιγραμματικά ἀναφέρουμε:

1) Τίς ἐπεκτατικές τάσεις τοῦ ἀθεϊστικοῦ καί ὕλιστικοῦ φρονήματος στό σύγχρονο ἄνθρωπο καί ἰδιαίτερα στό νέο. 2) Τήν ὀριστική ἀπαίτηση τοῦ αὐτονομημένου ἀνθρώπου γιά μιὰ ζωή (τάχα) ἐλεύθερη καί ὑπεύθυνη. 3) Τήν πραγματοποίηση τοῦ μεσσιανικοῦ ὁράματος γιά τήν κοινωνική

δικαιοσύνη. 4) Τή δημιουργική ή μή παρουσία της Ἐκκλησίας στά προβλήματα τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως. 5) Τήν επικράτηση μιᾶς παγκόσμιας εἰρήνης. 6) Τήν ὀργάνωση ὄλων τῶν ἀνθρώπων σέ μιᾶ παγκόσμια κοινότητα. 7) Τήν ἀντιμετώπιση καί τήν ὑπερπήδηση τοῦ πόνου, τῆς ἀρρώστιας καί τοῦ θανάτου καί 8) Τήν ἀναγνώριση, ἀποδοχή, καί καταξίωση τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, πού ἔχει φρικτά τεμαχιστεῖ καί παραμορφωθεῖ ἀπό ὄλα τά πολιτικο-κοινωνικά συστήματα, τά ὅποια καί ἀποτελοῦν συνέχεια τῆς ἀτομοκρατίας ἢ τῆς μαζοποιήσεως τοῦ ἀνθρώπου, πού ἐπιβλήθηκαν στίς εὐρωπαϊκές πολιτισμένες κοινωνίες μας.

Γιά νά ἀντιμετωπίσουμε σωστά καί δημιουργικά αὐτά τά βασικά καί καίρια προβλήματα, πού πλαισιώνουν τήν καθημερινή μας ἐργασία στό Σχολεῖο, πρέπει νά ἐπιχειρήσουμε μέ εἰλικρίνεια καί ἐντιμότητα μίαν ἐσωτερική αὐτοκριτική καί πνευματική ἀνατομία στήν ὄλη θεολογική καί διδακτική ἐργασία μας, ὅπως μᾶς παραδόθηκε ἀπό τότε πού μπήκε τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στά ἑλληνικά Σχολεῖα.

Τήν ἀπαρχή μιᾶς γενικότερης στροφῆς τοῦ νεοελληνισμοῦ πρός τό δυτικό οὐμανισμό πρέπει νά τήν ἀναζητήσουμε στό Θεόκλητο Φαρμακίδη, ὄχι μόνο ὡς πρόσωπο, ἀλλά περισσότερο ὡς φορέα ἀξιών. Ὁ Κ. Μπαστιᾶς λέγει γιά τό Φαρμακίδη: « Ἦταν ἕνας οὐμανιστής, πού πίστευε πῶς μόνο μέ τήν παιδεία ὑψώνεται ὁ ἄνθρωπος πρός τό Θεό, χωρίς ὅμως καί νά δέχεται πῶς μπορεῖ νά ἐξισωθεῖ μέ τό Θεό, ὅπως πιστέψανε ἕνα σωρό ἄλλοι οὐμανιστές. Γι' αὐτό δέν εἶναι παράξενο καί ἀνεξήγητο, γιατί ἕνα πνεῦμα σάν τό Φαρμακίδη συμπάθησε τό κήρυγμα καί τή μορφή τοῦ Θεόφιλου Καῖρη, πού στάθηκε στήν Ἑλλάδα ἡ πιό ζωντανή ἀπόδειξη, πῶς μπορεῖ κάλλιστα μιᾶ μεγάλη ἠθική μορφή νά ἔναι ταυτόχρονα κι ὁ πιό μεγάλος αἰρετικός τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐπειδή ὅμως ὁ Φαρμακίδης δέν εἶχε τό ἠθικό σθένος τοῦ Καῖρη, δέν τόλμησε νά τόν ἀκολουθήσει ὡς τό τέλος. Περισσότερο ἀπό τίς ιδέες νοιαζόταν γιά τή θέση του στό Πανεπιστήμιο καί γιά τήν Ἀρχιγραμματεία στήν Ἱερά Σύνοδο».

Ἐπιδίωξη τῶν Διαφωτιστῶν (Εὐγένιος Βούλγαρης, Νεόφυτος Βάμβας, Κοραῆς, Κῶν/νος Οἰκονόμος ἐξ Οἰκονόμων, Φαρμακίδης, Ἄ. Μοσχόπουλος κ.ἄ.) ἦταν νά μεταφέρουν στήν Ἑλλάδα τίς βασικές ιδέες τοῦ δυτικοῦ θρησκευτικοῦ προβληματισμοῦ, ὥστε σιγά σιγά νά ἀποκοπεῖ τό νέο ἑλληνικό Κράτος ἀπό κάθε βυζαντινὴ ρίζα καί συνέχεια. Καί κάτι τέτοιο ἐπιτυγχάνεται σ' ἕνα μεγάλο βαθμό στό χῶρο τῆς Παιδείας. Τόσο τά κλασικά γράμματα ὅσο καί ἡ θρησκευτική ἀγωγή εἶναι ἐπηρεασμένα ἀπό τή δυτική εὐρωπαϊκή σκέψη καί προβληματική, ἀπό τή ρωμαιοκαθολική σχολαστική μεθοδολογία καί τόν προτεσταντικό ὀρθολογισμό. Ὁ Β. Λαοῦρδας, ἕνας φωτισμένος φιλόλογος, στό τεῦχος «Θέματα Παιδείας» σημειώνει χαρακτηριστικά: «Εἶναι ἀλήθεια πῶς ἡ Παιδεία μας στηρίχτηκε ὡς τώρα μονόπλευρα στά κλασικά γράμματα παραμερίζοντας τή χριστιανική γραμματεία... Ἡ ἱστορική ὅμως ἐξήγηση δέν εἶναι δικαίωση ἠθική. Ὅχι μόνο γιατί δέν νοεῖται Παιδεία χωρίς τό Χριστιανισμό, ἀλλά καί γιατί ὁ Χριστιανισμός ὑπῆρξε τό δέντρο πού γύρω του ἀναπτύχθηκε τό

Ἔθνος μας δύο χιλιάδες σχεδόν χρόνια ὡς τώρα... Γιατί τί ἄλλο ἰδανικό Ἔθνος εἶναι μεγαλύτερο ἀπό τό ἰδανικό τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθόδοξης Παιδείας; Ἡ παιδεία τούτη, πού εἶναι μαζί παράδοση καί ἀλήθεια, πού δένεται μέ τό παρελθόν καί φωτίζει τίς ψυχές γιά τό παρόν καί τό μέλλον, εἶναι ἡ μόνη ἄξια Παιδεία νά πάρει τή θέση τῆς Μεγάλης Ἰδέας» (σελ. 18-19). Καί πιό κάτω: «Πρὶν ἀπό τήν Ἐπανάσταση καί ὡς τά χρόνια τοῦ Κοραῆ, στήν ψυχὴ τοῦ Ἔθνος συνταιριάζονταν κλασικός πολιτισμός καί ὀρθόδοξη γραμματεία, συνταιριάζονταν ἀκόμη κι ἂν ἀντιμάχονταν τό ἓνα τό ἄλλο... Τῆ σκοπιὰ τούτη, πού ὑπῆρχε καί σ' αὐτὴ τὴν Τουρκοκρατία, τὴν κλόνησε πρῶτος ὁ Κοραῆς, μέ τό ἀνάβαθο-, ἀντιφιλοσοφικό του πνεῦμα καί τὴν ἠθικολογία του τῆ βασισμένη στήν ἰδεολογία τῆς γαλλικῆς Ἐπανάστασης. Ὁ Κοραῆς οὔτε γιά φιλοσοφία, οὔτε γιά ποίηση, οὔτε γιά Ὁρθοδοξία νοιάστηκε ὡς μελετητῆς τῆς Ἑλληνικῆς γραμματείας... Τό κήρυγμα τοῦ Κοραῆ πρῶτα καί ἔπειτα ὁ Εὐρωπαϊκός κλασικισμός τοῦ 19ου αἰῶνα μαζί μέ τό δικό μας ἀττικισμό ἔκοψαν κάθε ὄραση ζωῆς» (σελ. 20-21).

Στό χῶρο τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς, πού ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει εἰδικότερα, ἐπικρατεῖ σέ μεγάλη ἔκταση ἡ ἀναλυτικὴ μέθοδος τοῦ δυτικοῦ σχολαστικισμοῦ. Οἱ ἀρχές τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτη βρίσκονται στήν προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νά ἐξασφαλίσει ἀποκλειστικά καί μόνο μέ τίς διανοητικές του ἰκανότητες τὴν κυριαρχία του στό χῶρο τῆς ἀλήθειας, τῆς δημιουργίας (κόσμος) καί τοῦ Θεοῦ. Στὴν περίπτωση τῆς Ἀποκαλύψεως ἐξαντλοῦνται οἱ δυνατότητες τοῦ λογικοῦ καί ἔτσι ἓνα σύνορο, ἓνας ἀγεφύρωτος διαχωρισμός μπαίνει ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπο καί τό Θεό. Ἡ πραγματικότητα τῆς ἐνώσεως τῆς θείας μέ τὴν ἀνθρώπινη φύση σ' ἓνα Πρόσωπο, στὸν Ἰησοῦ Χριστό, παραβλέπεται καί ἔτσι δέν ὑπάρχει δυνατότητα προσωπικῆς μετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου στήν «ἀλήθεια, τὴν ὁδὸ καί τὴ ζωὴ» τοῦ Θεοῦ. Οἱ δυτικοὶ ἀντιλαμβάνονται τὴ φύση μέ κατηγορίες ἀτομικές, ὑποκειμενικές. Ἀποδίδουν στό Θεό καί στὸν ἄνθρωπο ἀτομικά ἰδιώματα (ATTRIBUTA-PRAEDICATA). Ἡ διαφοροποίηση τῶν ἰδιωμάτων κατανοεῖται σέ μιὰ κλίμακα μεγεθῶν, δηλαδή στά πλαίσια τῆς ἀντιθέσεως τοῦ ἀπόλυτου πρὸς τό σχετικό, τοῦ ἄπειρου πρὸς τό πεπερασμένο.

Ἔτσι ἔχουμε τὸν ὀριστικὸ διαχωρισμὸ τοῦ ὑπερβατικοῦ (TRANSCENDENT) ἀπὸ τό ἐγκόσμιο (IMMANENT). Ἡ θεώρηση τῆς ἀλήθειας καί τοῦ Θεοῦ ἔχει χαρακτῆρα ἀνθρωποκεντρικό. Ὁ ἄνθρωπος ὡς ἄτομο—μονάδα ζητεῖ νά κυριαρχήσει στὴ φυσικὴ πραγματικότητα μέ τὴν ἀτομικὴ διανοητικὴ του ἰκανότητα. Οἱ ἐπιστημονικές—λογικές ἀποδείξεις χρησιμοποιοῦνται γιά νά ἐξηγήσουν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ, ὅτι εἶναι τό «ἀκρότατον θεῖον ὄν», «ἡ Πρῶτη αἰτία (CAUSA PRIMA)» τῆς Κοσμολογίας καί ἡ αὐθεντικὴ Ἀρχὴ καί ἀνώτατη Ἀξία τῆς κοινωνικῆς Ἠθικῆς. Ὁ Θεός ἔγινε τό ἐπιστέγασμα τοῦ κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος, πάνω στό ὁποῖο καί γιά τό καλὸ τοῦ ὁποῖου ἐπιβάλλεται κατὰ ἓνα τρόπο ἐξωτερικό καί μάλλον τρομοκρατικό, ἀφοῦ καί ἡ Ἐκκλησία χρησιμοποιεῖ τό Νόμο, τίς ἀπειλές γιά τὴν κόλαση καί τίς τιμωρίες γιά νά νουθετήσῃ

καί παιδαγωγῆσει ἠθικά τούς ἀνθρώπους. Ἐτσι ὁ Θεός τῶν λογικῶν ἀποδείξεων καί τῶν ἠθικῶν συστημάτων ἐμφανίζεται ὡς ἐπουράνιος Χωροφύλακας, τό βλέμμα Του μᾶς ἀπολιθώνει ὡς τό βάθος τοῦ εἶναι μας καί τοῦ μέλλοντός μας, ἡ δύναμή του μᾶς ἐξουθενώνει καί ἡ παντογνωσία του μεταβάλλει τήν ἱστορία σέ κουκλοθέατρο. Ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι τίποτε μπροστά στό Θεό, εἶναι τό βασικό ἐπιχείρημα τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Λούθηρου, γιατί ἔτσι νόμισε πῶς θά γκρεμιστεῖ ἡ ἀπαράδεκτη εἰδωλοποίηση τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως παρουσιάστηκε στό πρόσωπο τοῦ Πάπα καί καταδυνάστευσε πραγματικά τήν ἀνθρώπινη ὑπαρξη καί κοινωνία.

Ὁ ἄνθρωπος ἀντιδρᾷ μέ δύο τρόπους: 1) Βασικά ὀργανώνεται ἔξω ἀπό τήν Ἐκκλησία καί ἐνάντια στήν Ἐκκλησία μέσα στίς διάφορες μορφές τῶν ἀθεϊστικῶν κινήματων, πού ρίχνουν ὡς συνθήματα τή διεκδίκηση τῆς ἐλευθερίας καί τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καί 2) Ὑπάρχει καί ἡ παράταξη τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων πού δείχνουν τουλάχιστον φαινομενικά πῶς ἀποδέχονται καί δικαιολογοῦν τήν ὑπαρξη τῆς Θρησκείας. Τήν ξεχωρίζουν ὅμως ἀπό τήν καθημερινή ζωή, δέν πιστεύουν πῶς μπορεῖ νά διαμορφώσει καί τελικά νά διασώσει τήν ἀνθρώπινη προσωπική ὑπαρξη. Ἀπό πλευρᾶς οὐσιαστικῆς ἡ θρησκεία καί ὁ Θεός ἔχουν ἐξοριστεῖ στόν ὑλικό οὐρανό. Ἀπό πλευρᾶς ἠθικῆς ἡ θρησκεία χρησιμοποιεῖται ὡς μέσο, γιά νά μάθει στούς ἀνθρώπους τίς ἠθικές καί κοινωνικές ἐπιταγές καί ἀπαγορεύσεις.

Στό σύστημα τοῦ Πραγματισμοῦ (PRAGMATISMUS), πού ἐπικράτησε σ' ὀλόκληρο σχεδόν τό δυτικό πολιτισμό, φαίνεται ἡ ὄντολογική ἀποδυναμωση καί ἡ φοβερή ἔκπτωση τῆς Θρησκείας. Ὁ Θεός ὑπάρχει καί ἀναγνωρίζεται μόνον, ὅταν ὑπάρχει ἓνα ἀντίκρυσμα, πού μπορεῖ κανεῖς νά τό διαπιστώσει ἀντικειμενικά. Τέτοιο ἀντίκρυσμα εἶναι οἱ ἠθικοί κανόνες καί ἐπιταγές. Ἐπομένως σύμφωνα μέ μιά τέτοια νοοτροπία, διδάσκομε Θρησκευτικά ὄχι γιά νά προσφέρουμε τό Εὐαγγέλιο, τή χαρμόσυνη εἶδηση ὡς ἀγγελία τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου καί ιδιαίτερα τῶν ἀμαρτωλῶν, ἀλλά τό Εὐαγγέλιο γίνεται στά χέρια μας ὁ κώδικας μιᾶς ἀπόλυτης Ἠθικῆς, πού κάνει βαρύτερο τό μωσαϊκό νόμο καί πού προσφέρει στούς ἀνθρώπους κατηγορηματικές ἐπιταγές μέ αἰώνιες ἀμοιβές καί τιμωρίες.

IV

Μέσα σ' ἓνα τέτοιο κλίμα καί περιβάλλον ὀργανώθηκε καί προσφέρθηκε τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στά ἐλληνόπουλα. Ἐτσι ἐξηγεῖται γιατί στή θρησκευτική ἀγωγή τῶν Σχολείων ἀπομονώθηκε ἡ Ἐκκλησία. Ἐρμηνεύεται δέ μέ τό φαινόμενο τῆς διαστάσεως πού κατά καιρούς παρουσιάζεται ἀνάμεσα στούς λαϊκοῦς Θεολόγους καί στούς κληρικούς καί τούς Ἐπισκόπους. Πάντως σήμερα ὅλοι μας ἔχουμε διαπιστώσει ὅτι δέν μποροῦμε νά προσφέρουμε χριστιανική ἀγωγή ἔξω ἀπό τό μυστηριακό χῶρο τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μας. Γιά νά

μεταφερθεί ή διαπίστωση αυτή στην καθημερινή πράξη χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια, αὐτοθυσία, μετάνοια, καί ταπείνωση.

Εἶναι ἀνάγκη νά πορευθοῦμε σιγά σιγά στην ἀπόκτηση ὀρθόδοξου ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος. Ὅταν δέ μέ τή Χάρη τοῦ Θεοῦ καί τή δική μας ὁμως συγκατάθεση βρεθοῦμε καί ζυμωθοῦμε στόν πλοῦτο τῆς Ὁρθοδοξίας μας, τότε τά πάντα θά ἀλλοιωθοῦν καί θά μεταμορφωθοῦν μέσα μας. Θά βλέπουμε καί θά ἐρμηνεύουμε τόν κόσμο καί τόν ἄνθρωπο ὄχι μέ τά δικά μας ὑποκειμενικά καί αὐτόνομα κριτήρια, ἀλλά μέ τό «νοῦν Χριστοῦ». Ἡ γνωσιολογία μας δέν θά ἔχει χαρακτήρα καθαρά ὀρθολογιστικό καί αὐστηρά ἀντικειμενικό.

Θά γίνει ἡ ἀληθινή γνώση πού δέν βγαίνει ἀπό ἀρχές καί ἀφηρημένες ἔννοιες, ἀλλά ξεπηδάει ἀπό τό βαθύτατο πυρήνα τοῦ μυστηρίου τῆς ὑπάρξεως καί πού εἶναι ἡ κοινωνία τῆς ἀγάπης καί τῆς ἐλευθερίας, ὅπως παρουσιάζεται στό Πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ καί στό μυστήριό τῆς Ἐκκλησίας μας. Ὅλες οἱ ἀλήθειες γιά τό Θεό καί τόν ἄνθρωπο ξεκινοῦν ἀπό τή δυνατότητα πού ἔχει δοθεῖ στόν ἄνθρωπο, νά μπορεῖ νά γίνει κατά χάρη θεός, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ἠθική κατάσταση πού βρίσκεται, νά γεννηθεῖ στή ζωή τῆς Τριαδικῆς Ἁγίας Θεότητος, ὅπως ἀκριβῶς ὁ Θεός γεννήθηκε στην ἀνθρωπότητα.

Μέσα σέ μιά τέτοια ἀναγεννημένη καί φωτισμένη ἀπό τό Ἅγιο Πνεῦμα γνωσιολογία μποροῦμε νά προσεγγίσουμε ἀληθινά τήν παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ, πού συνήθως ἐνδιαφερόμαστε νά προβάλλουμε, καί νά ἀνακαλύψουμε ὅτι ὁ Θεός εἶναι παντοδύναμος, γιατί ξέρεי νά περιορίζει καί νά ὑπερπηδᾷ τήν Παντοδυναμία Του. Ἡ δύναμη τοῦ Θεοῦ βρίσκεται στην ἀγάπη καί τήν ἐλευθερία Του. Ὁ Θεός εἶναι ἡ ἀγάπη πού δημιουργεῖ τό ἀριστούργημα τῆς θεϊκῆς παντοδυναμίας, τόν ἄνθρωπο, τήν εἰκόνα Του. Ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου προϋποθέτει μιά «συστολή τοῦ Θεοῦ». Εἶναι ἡ κένωση τοῦ Θεοῦ γιά νά μπορέσει νά ὑπάρξει ὁ ἄλλος, πού ἔχει τή δυνατότητα νά ἀπαντήσῃ στην κοινωνία τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ἀλλά καί νά Τόν ἀρνηθεῖ καί νά Τόν μισήσῃ.

Ἡ πραγματική παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ εἶναι ὅτι ἀφήνει νά ξεπηδάει ἀπό τό δημιούργημά Του, τόν ἄνθρωπο, μιά ἐλευθερία ἰκανή νά Τόν ἀρνεῖται καί νά Τόν παραμερίζει. Ἡ δημιουργία βρίσκεται στή σκιά τοῦ Σταυροῦ. Ὁ ἄλλος, δηλαδή, ὁ ἄνθρωπος, ἐγώ, εἶναι ἡ ἀτέλειωτη δυνατότητα νά πληγώνεται ὁ Θεός, νά ὀδυνᾷται. Ἡ πραγματική ὑπερβατικότητα τοῦ Θεοῦ εἶναι πού μπορεῖ πραγματικά νά ἀγαπάει. Ἡ ἀγάπη Του ἄφησε νά τόν δολοφονήσουν οἱ ἄνθρωποι, γιά νά προσφέρει στους δολοφόνους τήν ἐλευθερία, ὄχι σάν ἀντικείμενο, ἀλλ' ὡς ζωή, ὅπως ξεπηδάει ἀπό τήν κοινωνία τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Ὁ Θεολόγος πού εἶναι ποτισμένος μέ αὐτή τήν ὀρθόδοξη ἐκκλησιαστική γνωσιολογία δέν μπορεῖ ποτέ νά διδάξει τά θρησκευτικά σάν μιά γνώση ξερῆ καί νεκρῶμένη. Δέν μπορεῖ ποτέ νά σηκώνει γιά σημαία του τίς λογικές ἀποδείξεις γιά τήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ, οὔτε καί νά κάνει μιά ἀπολογητική ἔξω ἀπό τό πνεῦμα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας. Ὅταν

βρίσκεσαι στὸν ἀπέραντο καὶ ἀνεξάντλητο χῶρο τῆς Ὁρθοδοξίας, δὲν μπορείς νὰ αἰσθάνεσαι καὶ νὰ ὑποστηρίζεις ὅτι τὰ Θρησκευτικὰ εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ πολλὰ μαθήματα τοῦ Σχολείου. Οἱ ὀρίζοντές σου εἶναι τόσο ἀνοικτοὶ καὶ ἐλεύθεροι, ὥστε δὲν μπορείς νὰ φυλακιστεῖς στὰ ὄρια ἑνὸς μαθήματος καὶ μάλιστα νὰ διεκδικήσεις τὰ πιθανὰ δικαιώματα, πού μπορεί νὰ ἀπορρέουν ἀπὸ τὴ νομικὴ κατοχύρωση τοῦ μαθήματος.

Ὁ ὀρθόδοξος Θεολόγος πού τρέφεται ἀπὸ τὰ νάματα τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησιαστικῆς Θεολογίας γίνεται τόσον αὐθεντικός, ἐλεύθερος, δημιουργικός καὶ ζωντανός, ὥστε δὲν χρειάζεται νὰ καταφύγει στὴν ἀφηρημένη καὶ περιορισμένη ἔννοια τῆς δικαιοσύνης γιὰ νὰ ἀποκαταστήσει τάχα τὴν ὀποιαδήποτε διασαλευθεῖσα ἠθικὴ τάξη. Ἐτσι θὰ ἐξηγεῖ στὰ παιδιά ὅτι εἶναι ὑπο—χρεωμένα νὰ παρακολουθοῦν τὸ μάθημα, ὄχι γιὰ νὰ καταπιέζονται καὶ νὰ τὸ ἀποδέχονται ἀναγκαστικά καὶ ἐπιφανειακά, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀνακαλύψουν τὴν ἐλευθερίαν πού ἔχουν μέσα τους καὶ νὰ ἀντλήσουν ἀπὸ αὐτὸ τέτοιες δυνάμεις, ὥστε ὅταν φτάσουν στὴν ὀριμότητα νὰ μποροῦν καὶ νὰ τὸ ἀπορρίψουν, ἀλλὰ μὲ ἐπίγνωση καὶ ὑπευθυνότητα. Ἡ ἐκ τῶν προτέρων ἄρνηση καὶ ἀδιαφορία σημαίνει περιορισμὸ τῆς ἐλευθερίας. Ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος εἶναι ἀνοικτός στό κάθε τι. Νὰ καταλάβει τὸ παιδί ὅτι μπορεί νὰ ἀρνηθεῖ τὸ Θεό, ἀλλὰ μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι πρέπει νὰ ξέρει, νὰ ἔχει ζήσει ἐκεῖνο τὸ Πρόσωπο πού ἀρνιέται.

Γι' αὐτὸ καὶ σήμερα ὅσοι πιστεύουν ἢ ἀρνιῶνται τὸ Θεό ἔχουν τὴν ἴδια ἀποστολή, τὸ ἴδιο κοινὸ σημεῖο συναντήσεως: Νὰ φανερώσουν οἱ μὲν ποιός εἶναι ὁ Θεός πού πιστεύουν καὶ οἱ δὲ νὰ παρουσιάσουν ποιός εἶναι ὁ Θεός καὶ γιὰ ποιούς λόγους τὸν ἀρνοῦνται. Τὸ ὑποχρεωτικὸ τοῦ μαθήματος δὲν θὰ τὸ στηρίξουμε ἄλλωστε στὰ νομικὰ πλαίσια τῆς Πολιτείας, ἀλλὰ θὰ παρουσιάσουμε τὴν ἐνότητα τῆς ὀρθόδοξης ζωῆς καὶ παραδόσεως στὴ σύγχρονη ἐλληνικὴ κοινωνία καὶ ἰδιαίτερα στὴν ἐπαρχία καὶ τὴν ὑπαιθρο. Τὸ ὅτι οἱ παραδόσεις αὐτές σήμερα φαίνεται πὼς κλυδωνίζονται εἶναι γεγονός. Δὲν θὰ διασώσουμε ὅμως τίς παραδόσεις ἀναζητώντας τὸν ὀλοκληρωτισμὸ γιὰ νὰ ἀντικαταστήσουμε τὴ χαμένη ἢ χωμένη δύναμη τῆς καθολικότητας, τοῦ καθ' ὄλου, τοῦ ὀλόκληρου, ὅπως μᾶς ἀποκαλύπτεται στό Πρόσωπο τοῦ Θεανθρώπου Κυρίου μας καὶ μᾶς προσφέρεται στό Σῶμα Του, στὴν Ἐκκλησία. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ψυχολογία τοῦ θρησκευομένου ἀλλὰ ὄχι ἐκκλησιαστικοῦ ἀνθρώπου νὰ συμπαρίσταται στοὺς διάφορους τύπους τῶν ὀλοκληρωτικῶν καθεστώτων, γιὰ νὰ διασώσει τάχα τις καὶ νὰ ἀνανεώσει τὴν Ἐκκλησία μέσα ἀπὸ μιά φτηνὴ χριστιανικὴ συνθηματολογία.

Ὁ κατάλογος στὰ χέρια τοῦ ἀνανεωμένου Θεολόγου δὲν γίνεται τὸ σκιάχτρο καὶ ἡ φοβέρα τῶν μαθητῶν, πού ἄλλωστε ἡ σημερινὴ ψυχολογία τους εἶναι πολὺ ἀλλαγμένη. Ὁ κατάλογος γίνεται ἡ γέφυρα πού συνδέει κατὰ τρόπο προσωπικὸ καὶ ἐπομένως ἀγαπητικὸ καὶ παιδαγωγικὸ τὸ δάσκαλο μὲ τὸ μαθητὴ. Ἡ ἐξέταση τοῦ μαθήματος δὲν μπορεί νὰ συνεχίσει νὰ γίνεται, ὅπως γινόταν στό παρελθόν. Μπορεῖ νὰ γίνει δημιουργικὴ καὶ νὰ δώσει τέτοια ἀνοίγματα στό παιδί, ὥστε ἀπὸ τὸν ἀνεξάντλητο καὶ ἴσως

κρυμμένο ψυχικό του πλοῦτο νά μᾶς λέγει μέ τή Χάρη τοῦ Θεοῦ πράγματα, πού νά τά ἀκοῦμε καί ἐμεῖς γιά πρώτη ἴσως φορά.

Στή βαθμολογία του ὁ Θεολόγος εἶναι πολύ ἀνοιχτοχέρης καί δωροδότης. Καί αὐτό ὄχι γιά νά καλύψει δικές του πνευματικές ἢ διωκτικές ἀδυναμίες, ἀλλά γιά νά ἐκφράσει τίς ἀληθινές ἀρχές τῆς ἀνθρωπολογίας καί τῆς παιδαγωγικῆς. Ἡ διαρκῆς ἐνθάρρυνση καί ἀνύψωση καί τοῦ πιό ἀδύνατου μαθητῆ εἶναι τό καλύτερο μέσο γιά νά ἀνοίξει τόν ἑαυτό του, ὥστε καί νά βελτιωθεῖ καί νά δεχτεῖ μέ τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ τήν ἐν Χριστῷ προσφερόμενη σωτηρία. Ἐκεῖνο τό «θάρσει τέκνον—θάρσει θύγατερ» τοῦ Κυρίου πρέπει νά διαποτίζει τή διδακτική μας ἐργασία.

Μέσα σ' ἓνα τέτοιο κλίμα μεταμορφώνονται καί οἱ ποινές, πού ἐπιβάλλουμε στό Σχολεῖο. Μεγάλη προσοχή χρειάζεται καί τέχνη. Οἱ ποινές δέν πρέπει νά ἐπιβάλλονται μέ εὐκολία. Νά προηγεῖται προσωπική συζήτηση καί ἀνύψωση τοῦ παρεκτραπέντος μαθητῆ. Ἡ ἐπιβαλλόμενη ποινή δέν πρέπει νά ἔχει τό χαρακτήρα — ἔστω καί ὑποσυνείδητα — τῆς ἐκδικήσεως καί δικῆς μας ἱκανοποιήσεως. Πῶς νά ἐξηγήσουμε στό παιδί ὅτι ὁ Θεός δέν ἐπιβάλλει ποινές ἐκ τῶν ἔξω; Ὁ Θεός βλέπει καί περιγράφει τό φοβερό ἀδιέξοδο τοῦ ἀνθρώπου πού εἶναι μακριά του. Δέν τιμωρεῖ ἐκ τῶν ὑστέρων σάν ἐκδικητής. Ἀντίθετα συμμετέχει στήν ἀναστάτωση τοῦ ἀμαρτωλοῦ ἀνθρώπου. Σάν παράδειγμα ἀναφέρουμε τή διδακτική ἐνότητα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, πού στά παλιότερα βιβλία ἀναγραφόταν «Ἡ τιμωρία τῶν Πρωτοπλάστων». Ποῦ εἶναι ὁ τιμωρός καί σαδιστής Θεός, ὅταν καί αὐτή τή δικαιοσύνη Του τήν ὑπερπηδᾷ μέ τήν ἀγάπη του καί ὑπόσχεται στούς Πρωτόπλαστους καί δι' αὐτῶν σ' ὄλο τόν κόσμο τό Πρωτευαγγέλιο καί ὄχι τήν τιμωρία (θάνατο);

V

Πέρα ἀπό τά γενικά προβλήματα πού ἀπασχολοῦν τόν ἄνθρωπο, εἴτε εἶναι πολιτικά, εἴτε κοινωνικά καί οἰκονομικά, παρουσιάζεται ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος ὡς πρόβλημα. Ὁ ἄνθρωπος καί ἰδιαίτερα ὁ νέος βασανίζεται μέν ἀπό τήν ἀπελπισία καί τό μηδενισμό, ἀλλά ἐπιθυμεῖ βαθύτατα νά εἶναι καί ὁ νικητής τοῦ χρόνου. Ἐδῶ προσφέρεται ἡ μαρτυρία τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ πού θανάτωσε τό θάνατο καί μᾶς δίνει ξανά τή δυνατότητα νά ἀγαπήσουμε καί ἐπομένως νά ζήσουμε ἀληθινά. Αὐτή ἡ κατάφαση καί αἰσιοδοξία τῆς ζωῆς εἶναι μιά ἀπαραίτητη ἀνθρωπολογική ἀνάγκη γιά τό παιδί. Γεμίζουμε τήν ὑπαρξή του μέ χαρά καί ἐλπίδα. Τοῦ δίνουμε τό ἀπαραίτητο θάρρος γιά νά ἀντιμετωπίσει καί τίς μεγαλύτερες δοκιμασίες τῆς ζωῆς, ἀλλά καί τή δυνατότητα νά εἶναι συνάμα γεμάτος ἀπό χαρά καί αἰσιοδοξία.

Ὁ Θεολόγος πού προσεγγίζει κάπως ἔτσι τήν ἐργασία του μαρτυρεῖ πῶς ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ μόνη ὑπόσχεση ζωῆς. Γιά τόν ἄνθρωπο ὅμως πού λατρεύει ἐγωιστικά τόν ἑαυτό του, ἡ Ἐκκλησία εἶναι μιά θανάσιμη πληγή.

Μιά τέτοια μαρτυρία δέν ἔχει ἐπιθετικό χαρακτήρα, ἀλλά εἶναι ἕνας διάλογος γεμάτος ἀπό ἀγάπη καί σεβασμό γιά τόν ἄλλον, ἔστω κι ἂν εἶναι ἐντελῶς διαφορετικός ἀπό μᾶς. Στό πρόσωπο ἑνός τέτοιου Θεολόγου θά δοῦν τά παιδιά ἐκεῖνον, πού τά ἀποδέχεται καί δέν τά ἀπορρίπτει, τά καταλαβαίνει καί τά στηρίζει μέ τήν ἀγάπη του, καί πού δέν ἀγωνίζεται νά τά προσηλυτίσει ἐξωτερικά καί ἐπιφανειακά.

Οἱ σημερινοί μας ἔφηβοι, ἂν δοῦν μπροστά τους ἕναν ἀληθινά σωστό καί ὄριμο ἄνθρωπο, τόν ἀγκαλιάζουν μέ θαυμασμό καί σεβασμό. Ἄρχίζουν νά ἐμβαθύνουν στήν προσωπική τους ὑπαρξη καί αὐτό εἶναι πολύ βασικό, γιά νά μπορέσουν νά ἀκούσουν τό λόγο τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐσωτερική αὐτή διαδικασία σπέρνει στά παιδιά τήν ἀνησυχία, δημιουργεῖ ἐσωτερικές συγκρούσεις, πού εἶναι ἱκανές νά ξυπνήσουν τόν ἔφηβο ἀπό τήν ὑπνοβασία τοῦ πολιτισμοῦ τῆς καταναλωτικῆς εὐτυχίας. Νά τοῦ δείξουν ἐπίσης πῶς εἶναι ἀσυμβίβαστο μέ τήν ἡλικία του νά ἐπιμένει νά μείνει πνευματικά ὑποανάπτυκτος γιά χατήρι τῆς ὁποιασδήποτε πολιτικο-κοινωνικῆς καί κομματικῆς συνθηματολογίας.

Ἐδῶ συνήθως διατυπώνεται μιᾶ σοβαρή διαμαρτυρία. Ἡ σύγχρονη ἐποχή ἔχει ἀνάγκη ἀπό ἕνα κοινωνικό Χριστιανισμό καί δέν ἔχουμε χρόνο νά στρέψουμε τή συνείδηση τῶν ἀνθρώπων σέ θεωρητικά καί ἀφηρημένα προβλήματα τῆς Θεολογίας. Εἶναι ἀλήθεια πῶς δέν μπορεῖ κανεὶς νά ἀδιαφορεῖ γιά αὐτά τά προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου. Συνήθως ὅμως δέν θέλουμε νά δοῦμε πῶς τά κοινωνικά προβλήματα εἶναι στή βάση τους πνευματικά, συνειδησιακά καί ὑπαρξιακά προβλήματα. Ἐκφράζουν καί φανερώνουν τόν ἠθικό μηδενισμό καί τήν ὄντολογική ἀποδιοργάνωση τοῦ ἀτόμου καί τῆς κοινωνίας. Γιά νά καταλάβουμε τό βαθύτερο νόημα τῶν προβλημάτων αὐτῶν, πρέπει νά τά προσεγγίσουμε μέ πνευματικά κριτήρια καί ἐπομένως θεολογικά. Ἡ σύγχρονη κοινωνία (εἴτε δυτική λέγεται εἴτε ἀνατολική) προσπαθεῖ νά στηριχτεῖ σ' ἕνα εἶδος ἀνθρώπου χωρίς πίστη καί ἀγάπη στό Θεό. Τά προβλήματα αὐτά δέν μᾶς φανερώνουν μόνο τίς ἀδυναμίες καί τίς ἀθλιότητες τοῦ α' ἢ β' κοινωνικοῦ συστήματος, ἀλλά βασικά μᾶς προσφέρουν τήν τραγωδία ἑνός κόσμου χωρίς Θεό, πού ἀρνιέται τό Θεό (μέ δυτική ἢ ἀνατολίτικη νοοτροπία, αὐτό μᾶς εἶναι ἀδιάφορο) καί τόν πολεμάει μ' ὄλα τά μέσα καί τίς δυνάμεις του. Συχνά λέμε πῶς πολεμάει τή σφαλερή εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, πού τοῦ δώσαμε ἐμεῖς οἱ Θεολόγοι. Καί αὐτό εἶναι ἀρκετά σωστό, ὅπως ἐπίσης εἶναι σωστό ὅτι ζοῦμε σέ μιᾶ ἐποχή ἀντιθεολογική. Ἐχουμε καθῆκον μέ τή γνήσια ἐκκλησιαστική θεολογία μας νά διεισδύσουμε σ' αὐτό τόν κόσμο τῆς ἀμφιβολίας, τῆς πλάνης καί τῆς ἀρνήσεως καί νά τοῦ ἀπαντήσουμε μέ τήν προσωπική καί ταπεινή μαρτυρία τῆς πίστεως καί τῆς ἀγάπης, πού ἐλευθερώνει, ἀγιάζει καί διασώζει τόν ἄνθρωπο.

Κάπως ἔτσι περιμένουν τά παιδιά τοῦ σχολείου τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν. Θέλουν τό Θεολόγο νά εἶναι εἰλικρινῆς καί ἀληθινός ἄνθρωπος. Νά μιλάει ἀληθινά καί νά διαλέγεται μαζί τους. Νά δείχνει πῶς στή ζωὴ του ὁ θάνατος ἔχει ξεπεραστεῖ μέ τήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Νά

μή στηρίζεται στις δυνάμεις του ἑαυτοῦ του καί νά μὴν κατηγορεῖ ἀδιάκοπα τοὺς ἄλλους. Νά στηρίζεται στό βαθύτερο στρώμα τῆς ὑπαρξῆς του, πού ἐκεῖ μέσα ἀνακαλύπτει καί τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ τῆς ἀγάπης, τῆς ἐνθαρρύνσεως καί τῆς ἐλπίδας. Νά μαρτυράει πὼς ὁ Θεός εἶναι μαζί μας, ὁ Ἐμμανουήλ, ἀκόμα καί στίς στιγμές πού ἐμεῖς τὸν ἐγκαταλείπουμε.

Τὰ παιδιά εὐκολα ἀναγνωρίζουν ἂν αὐτὰ πού τοὺς διδάσκουμε προέρχονται ἀπὸ τὴν παρουσία τῆς θείας ἐνέργειας στὰ βάθη τῆς ὑπαρξῆς μας. Καί τότε εἶναι ἔτοιμα νά ἀκούσουν τὸν ἀληθινὸ λόγο καί ὄχι τὰ πληθωρικά λόγια τῆς ἐποχῆς μας, ὅπου οἱ λέξεις ἀλληλοσυγκρούονται, χωρὶς ὅμως νά κατανικιέται ἡ μοναξιά καί ἡ ἀπελπισία. Τὰ παιδιά πλησιάζουν ἐκείνους, σ' ὁποίους αἰσθάνονται πὼς μέσα τους ὑπάρχει κάτι τὸ ἀληθινό.

VI

Θά μπορούσαμε πολλά παραδείγματα ἀπὸ τὴν καθημερινή μας διδακτικὴ πράξη τοῦ Σχολείου νά ἀναφέρουμε μέ βάση τὰ σημεῖα πού ὑπογραμμίστηκαν στὴν εἰσήγηση. Ἄλλὰ ὁ χρόνος δέν τό ἐπιτρέπει, γι' αὐτό καί τελειώνοντας θά θέλαμε νά τονίσουμε γιὰ ἄλλη μιά φορά τοῦτο: Ἔχουμε κληθεῖ νά ἐπιτελοῦμε ἓνα ἔργο πολὺ δημιουργικὸ καί σωτηριολογικὸ. Δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει ἀληθινὴ ζωὴ χωρὶς ἀγάπη. Τὸ πρῶτο βῆμα βρίσκεται στὴ δική μας ἀπόφαση πού θά τὴν χαριτώσει ἡ ἀφθονὴ παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Χρειαζόμαστε ἐγρήγορη καί μετάνοια. Πνευματικὴ ἀναδίπλωση στό χῶρο τοῦ ὀρθόδοξου ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος. Ἡ δική μας μεταμόρφωση μέ τὴ Χάρη τοῦ Θεοῦ θά κάνει ὥστε «ποταμοὶ ὕδατος ζῶντος» νά κατακλύσουν καί νά ἀρδεύσουν τίς ἀνοικτές γιὰ σωτηρία ὑπάρξεις τῶν παιδιῶν μας. Τὸ ἔργο μας νά διαποτίζεται ἀπὸ τὴν παρουσία τῆς Ἐκκλησίας, μέ τὴν ὁποία καί νά εἴμαστε ἐσωτερικά καὶ ὀργανικά συνδεδεμένοι.

Τελικά ἂς εὐχηθοῦμε εἰς ἑαυτοὺς καί ἀλλήλους νά πραγματοποιεῖται σέ ὅλους μας καί στό καθημερινὸ μας διδακτικὸ ἔργο ἡ συμβουλή πού μᾶς δίνει ὁ γέροντας Ζωσιμᾶς στοὺς ἀδελφούς Καραμαζώφ:

«Καμιά φορά ἴσως νά μὴν ξέρεις τί νά ἀποφασίσσεις, ἰδιαίτερα ὅταν βλέπεις τὰ κρίματα τῶν ἀνθρώπων, κι ἀναρωτιέσαι: νά τοῦ ἐπιβληθῶ μέ τὴ βία ἢ μέ τὴν ταπεινὴ ἀγάπη; Πάντα νά ἀποφασίζεις; Θά ἐπιβληθῶ μέ τὴν ταπεινὴ ἀγάπη. Ἄν τό ἀποφασίσσεις αὐτό μιά γιὰ πάντα, θά μπορέσεις νά ὑποτάξεις ὀλόκληρο τὸν κόσμο. Ἡ ταπείνωση, ἡ γεμάτη ἀγάπη, εἶναι φοβερὴ δύναμη, δυνατότερη ἀπὸ κάθε ἄλλη. Τίποτα παρόμοιο μέ αὐτὴ δέν ὑπάρχει».

Σημείωση: Πρόκειται γιὰ Εἰσήγηση πού ἔγινε στό Σεμινάριο τῶν Θεολόγων καθηγητῶν τῆς Ἀθήνας μέ τὴν πρωτοβουλία τῆς Προτύπου Σχολῆς Ἀναβρύτων.